

KOEN KERREMANS

HOE DE TERM WORDT VERTAALD: VERTAALOPTIES BUITEN HET KADER VAN DE TERMFICHE

Abstract. Vertalers van gespecialiseerde teksten raadplegen vaak meertalige terminologiedatabases om geschikte equivalenten te vinden voor de te vertalen termen. Dergelijke databases bestaan uit conceptgeoriënteerde terminologische fiches. Elk terminologisch fiche bestaat uit termen (in verschillende talen) die verwijzen naar hetzelfde concept. We zullen aan de hand van voorbeelden uit een vergelijkende studie van termen en hun vertalingen in Europese bron- en doelteksten en in de Europese terminologiedatabase 'IATE' illustreren dat vertalers soms vertalingen voorstellen die niet verschijnen in conceptgeoriënteerde terminologische fiches. Uitgaande van deze observatie zullen we nadenken over hoe toekomstige terminologiedatabases voor vertalers kunnen worden gestructureerd en verrijkt met resultaten uit contrastief corpusgebaseerd onderzoek.

Trefwoorden: corpusonderzoek; IATE; termfiche; terminologie; terminologische variatie.

INLEIDING

Vertalers van gespecialiseerde teksten zoeken vaak in meertalige terminologische databanken naar de betekenis van termen en naar geschikte equivalenten voor de te vertalen termen in de brontekst. Terminologische databanken zijn hoofdzakelijk samengesteld uit termfiches waarmee vertalers hun gespecialiseerde kennis kunnen uitbreiden. Zo zijn fiches immers samengesteld met belangrijke informatie over termen, zoals een definitie, eventuele

Prof. dr. KOEN KERREMANS is docent bij de Vrije Universiteit Brussel en coördinator van de masteropleiding Vertalen. Hij doceert in de bacheloropleiding toegepaste taalkunde en bij de twee masteropleidingen Vertalen en Tolken en de Engelstalige masteropleiding Linguistics & Literary Studies vakken die verband houden met zijn onderzoeksinteresses: nl. terminologie, gespecialiseerd vertalen, vertaalpraktijk, vertaaldidactiek en vertaaltechnologie. Voor zijn proefschrift onderzocht hij op basis van een vergelijkende corpusstudie de manier waarop terminologische varianten in Engelse bronteksten worden vertaald naar het Nederlands en het Frans. Correspondentieadres: Vakgroep Linguistics and Literary Studies (LIST), Faculteit Letteren en Wijsbegeerte (LW), Vrije Universiteit Brussel, Pleinlaan 2, 1050 Brussel, België; e-mail: koen.kerremans@vub.be

synoniemen van de term, mogelijke vertalingen (in één of meerdere talen), een voorbeeldzin, informatie over regionaal gebruik, enz. Dergelijke databanken zijn het resultaat van terminografisch onderzoek. Ze bevatten minstens de termen en vertaalequivalenten die (vaak na overleg binnen gespecialiseerde commissies) worden erkend als (unieke) benamingen voor gespecialiseerde begrippen (concepten).

Het uitgangspunt van terminografisch onderzoek is met andere woorden het begrip of gespecialiseerd concept waarvan de betekenis wordt vastgelegd in een definitie en waaraan vervolgens een term in elke taal wordt gekoppeld. Dit terminografisch uitgangspunt of principe is zichtbaar in de structuur van de termfiche waarin enkel termen in verschillende talen worden opgenomen die als 'equivalent' worden beschouwd, in die zin dat ze verwijzen naar hetzelfde concept. Uitgaande van dit principe zou het vertalen van een term louter inhouden dat de vertaler de term in de brontekst vervangt door het terminologische equivalent in de doeltaal. De realiteit is echter soms anders. In het zoeken naar een geschikt equivalent in de doeltaal is het voor een vertaler belangrijk om niet alleen te weten welke betekenis termen hebben in de brontaal maar ook hoe termen worden gebruikt in verschillende communicatieve situaties in de bron- of doeltaal. De voorkeur voor een specifieke term in de brontekst of vertaling van de term in de doelttekst kan immers variëren, afhankelijk van contextuele factoren zoals tekstbron, tekstgenre, de communicatieve doelstelling van de tekst (bv. informeren, overtuigen), de specifieke wensen van de klant, enz. Het is de context met andere woorden die mede bepaalt hoe termen kunnen (of soms moeten) worden vertaald.

De vertaalopties voor een term die we in teksten kunnen observeren reiken soms verder dan de opties die werden opgenomen in een termfiche. Dit zullen we illustreren met voorbeelden uit een vergelijkende studie van termen in Europese bron- en doeltteksten en in de Europese terminologische databank 'IATE' (<http://iate.europa.eu>). Hierbij zullen we onder andere aantonen dat in gespecialiseerde vertalingen soms wordt afgeweken van een traditionele, prescriptieve visie dat een term in de brontaal moet worden vervangen door zijn terminologisch equivalent in de doeltaal.

Waarom vertalers in hun vertalingen soms afwijken van het eerder vermelde traditionele, prescriptieve uitgangspunt kan worden verklaard vanuit verschillende inzichten die in de Terminologie werden ontwikkeld op basis van descriptief onderzoek. In het eerste gedeelte van deze bijdrage gaan we hier kort op in (paragraaf *Theoretische inzichten*). Vervolgens bespreken we wat de impact is van theoretische inzichten in de Terminologie op de Euro-

pese terminologie- en vertaalpraktijk, i.h.b. in de context van het EU rechtskader (paragraaf *Impact op de Europese terminologie*). We verwijzen hiervoor naar informatie die we hierover vinden in Europese richtlijnen of aanbevelingen. Vervolgens bespreken we op welke manier de inzichten terug te vinden zijn in de opbouw van de terminologische databank IATE (paragraaf *De Europese terminologische databank IATE*). Met voorbeelden uit een vergelijkende studie tussen Engelstalige termen en hun Nederlandstalige en Franstalige equivalenten in IATE met dezelfde termen en hun vertaalopties in een parallel corpus (Engels-Nederlands-Frans) tonen we aan dat vertalers soms een vertaling van een term zoeken buiten het kader van de termfiche (paragraaf *Hoe de term wordt vertaald*). De bevindingen uit deze vergelijkende studie vormen de aanzet tot een beschrijving van de manier waarop terminologische databanken voor vertalers in de toekomst zouden kunnen worden gestructureerd en verrijkt met resultaten uit corpusgebaseerd onderzoek (paragraaf *Van meertalig termfiche naar meertalige termenwolk*). Tot slot formuleren we een conclusie.

1. THEORETISCHE INZICHTEN UIT DE TERMINOLOGIE

Decennialang heerste in de Terminologie de prescriptieve of normatieve opvatting dat termen ondubbelzinnig moeten verwijzen naar duidelijk afgebakende begrippen of concepten (Wright 1995). Dit principe dat ook wel het principe van eenduidigheid of univociteit wordt genoemd, houdt in dat een term slechts naar één concept kan verwijzen (geen polysemie) en omgekeerd dat een concept door slechts één term kan worden benoemd (geen synonymie).

Het principe van univociteit werd vooral vanaf de jaren negentig in de twintigste eeuw fel bekritiseerd vanuit descriptieve onderzoeksbenaderingen. Deze benaderingen hebben gezamenlijk bijgedragen tot een meer uitgebreid inzicht in enerzijds de relatie tussen termen en concepten (ook begripseenheden genoemd), en anderzijds in de kenmerken en functies van termen in gespecialiseerde teksten (Cabré & Estop  2003; Temmerman 2000; Sager 1998; Faber 2012). In cognitieve benaderingen werd bijvoorbeeld kritiek geuit op het principe van univociteit door te stellen dat begripseenheden zelden eenduidig afgebakend zijn (Temmerman & Van Campenhoudt 2011). Een voorbeeld is de begripseenheid die wordt aangeduid met de term ‘irreguliere migratie’. Op de termfiche van IATE (met nummer 931597) lezen we dat deze begripseenheid als volgt wordt gedefinieerd: “grensoverschrijdende migratie

die in strijd is met de wetgeving van het land van herkomst, van doorreis of van bestemming”. Deze afbakening waarmee verwezen wordt naar de definitie van de begripseenheid door de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) kent verschillende nuances, afhankelijk van het perspectief van waaruit er naar de ‘grensoverschrijdende migratie’ wordt gekeken. In *De Europese terminologische databank IATE* bekijken we hoe die verschillende perspectieven worden weergegeven op de IATE termfiche.

De vaststelling dat concepten zelden afgebakend zijn (en dus eerder als begripseenheden opgevat moeten worden) verklaart waarom we soms ook verschillende benamingen in teksten aantreffen voor dezelfde begripseenheid. Denken we bijvoorbeeld aan de termen ‘illegale migratie’ of ‘onregelmatige migratie’ die soms als synoniem van ‘irreguliere migratie’ worden gebruikt. Maar ook wanneer een begripseenheid met een zelfde term wordt aangeduid kunnen er, afhankelijk van de context waarin de term gebruikt wordt, verschillende interpretaties aan gegeven worden. De term ‘moeder’ wordt in het Burgerlijk Wetboek in België gedefinieerd als de persoon die als zodanig in de akte van geboorte is vermeld. In de Nederlandse wetgeving wordt gesproken over de vrouw uit wie het kind is geboren of die het kind heeft geadopteerd.

Naast cognitieve benaderingen werd ook vanuit andere invalshoeken kritiek geuit op de normatieve visie in de Terminologie. In communicatieve benaderingen, bijvoorbeeld, werd gewezen op het feit dat termen soms worden gekozen in functie van de communicatieve doelstellingen van een tekst (bijv. informatieve functie vs. persuasieve functie), het specifieke tekstgenre (bijv. een populair-wetenschappelijk artikel over biodiversiteitsverlies vs. een artikel in een academisch tijdschrift over hetzelfde thema), het doelpubliek (bijv. specialisten vs. geïnteresseerde lezers), enz.

In contrastieve benaderingen waarbij termen in een taal worden vergeleken met mogelijke equivalenten in een andere taal wordt gewezen op de moeilijkheid in het vinden van overeenkomsten tussen termen uit verschillende taalgemeenschappen. Dit probleem stelt zich onder andere bij de vertaling van juridische termen (Biel 2006; Peruzzo 2014). Zo is het vinden van absolute equivalentie tussen twee termen in het juridische domein (uit twee verschillende talen) haast onmogelijk omdat bijvoorbeeld de begripseenheid in de doeltaal niet bestaat of niet helemaal dezelfde betekenis heeft als de begripseenheid in de brontaal.

Op basis van het voorgaande kunnen we stellen dat het vertalen van termen vertalers voor bepaalde uitdagingen stelt. Enerzijds moeten vertalers zich bewust zijn van de functie die termen vervullen in het nauwkeurig

communiceren van gespecialiseerde kennis. Anderzijds moeten vertalers zich ook bewust zijn van het feit dat termen worden gekozen in functie van verschillende contextuele factoren (zoals tekstbron, tekstgenre, communicatieve doelstelling van de tekst, enz.), die het voorkomen van terminologische varianten mee bepalen.

2. IMPACT OP DE EUROPESE TERMINOLOGIE — EN VERTAALPRAKTIJK

Gelet op het voorgaande punt, kan de vraag gesteld worden hoe theoretische inzichten uit de Terminologie een impact hebben op de Europese terminologie- en vertaalpraktijk. Hiervoor zullen we enerzijds concreet kijken naar richtlijnen die hierover werden gepubliceerd. In het volgende punt gaan we dan dieper in op de vraag hoe deze inzichten terug te vinden zijn in de opbouw van de Europese terminologische databank IATE.

Uit de richtlijnen en aanbevelingen blijkt dat in de terminologie- en vertaalpraktijk in het rechtskader van de EU eerder een normatieve benadering wordt gevolgd. De reden hiervoor ligt voor de hand. Precisie en consistentie in het benoemen van gespecialiseerde begripseenheden zijn immers belangrijke uitgangspunten voor het opstellen van duidelijke en transparante wetteksten in alle officiële talen van de EU (Williamson & Dewost 1997). EU-vertalers en -terminologen dienen zich te houden aan specifieke richtsnoeren wanneer ze nieuwe termen voorstellen of bestaande termen gebruiken. Zo is er de *Gemeenschappelijke praktische handleiding van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie ten behoeve van eenieder die bij de opstelling van wetgevingsteksten van de Europese Unie is betrokken* (Europese Unie 2015). Dit richtsnoer wordt gebruikt in combinatie met andere meer specifieke instrumenten die door de wetgevende instellingen van de EU worden gepubliceerd. Over een term wordt in dit document onder andere gesteld dat deze voortdurend naar hetzelfde begrip dient te verwijzen (p. 20).

Dat de normatieve benadering in de terminologiepraktijk ook een invloed heeft op de vertaalpraktijk blijkt onder andere uit een strategisch actieplan voor de kwaliteitsverbetering van vertalingen in de EU (Directorate-General for Translation 2009). Hierin worden immers verschillende actiepunten voorgesteld om de terminologische precisie en consistentie van vertalingen te verbeteren. Actiepunt 20 heeft bijvoorbeeld betrekking op het tot stand brengen van een betere integratie van het vertaalwerk met externe databan-

ken zoals IATE en verschillende vertaalgeheugens, wat eveneens terminologische consistentie moet bevorderen.

3. DE EUROPESE TERMINOLOGISCHE DATABANK IATE

IATE staat voor *InterActive Terminology for Europe*. Het is de naam van de Europese terminologische databank die ongeveer 15 jaar geleden werd opgericht binnen een interinstitutioneel terminologieproject. Het doel van het project was om één gezamenlijke infrastructuur te creëren voor het beheer van de terminologie van verschillende Europese instellingen en agentschappen. Hiervoor werden bestaande terminologische databanken die afzonderlijk door verschillende instellingen werden beheerd geïntegreerd in één nieuwe terminologische databank. Een inhoudelijke doelstelling was om terminologische inconsistenties tussen de instellingen op die manier weg te werken (Ball 2003).

IATE bevat meer dan 8 miljoen termen (alle talen samengeteld die hierin zijn opgenomen) en is online voor iedereen vrij raadpleegbaar.

Figuur 1 toont een voorbeeld van hoe een termfiche in IATE is opgebouwd.

(Sub)domein	Internationale overeenkomst, MILIEU, Levenswetenschappen
Verwant	895458
	nl
Definitie	verdrag uit 1992 met als doel: het behoud van de biologische diversiteit, het duurzame gebruik van bestanddelen daarvan en de eerlijke en billijke verdeling van de voordelen voortvloeiende uit het gebruik van genetische rijkdommen
Definitieref.	Verdragenbank, wetten.overheid.nl/BW... art. 1, (7.2.2017)
Opmerking	Rio de Janeiro, 05.06.1992 protocollen: - Protocol inzake bioveiligheid (Cartagena), IATE:895458 - Protocol inzake toegang en verdeling van voordelen (Nagoya), IATE:3529241 de Conferentie der Partijen komt bijeen in "gewone" of "buitengewone" vergaderingen (art. 23.1 & 23.2, van het verdrag)
Term	Verdrag inzake biologische diversiteit
Betrouwbaarheid	4 (Zeer betrouwbaar)
Termreferentie	Trb. 1992, 164 EN/FR; Trb. 1993, 54 NL; PB C 237/1993, p. 4 en PB L 309/93, p. 1 NL. Verdragenbank, wetten.overheid.nl/BW... (7.2.2017)
Datum	07/02/2017
Term	Biodiversiteitsverdrag
Betrouwbaarheid	3 (Betrouwbaar)
Termreferentie	Rijksoverheid, "Internationale bescherming biodiversiteit", www.rijksoverheid.nl/... (11.04.2013)
Opmerking bij term	Ook wel "VN-Biodiversiteitsverdrag" genoemd.
Datum	07/02/2017

Bron: Council

IATE ID: 858171

Figuur 1: Weergave van een termfiche in IATE

Hierbij dienen we meteen op te merken dat er naast de informatievelden die in dit voorbeeld worden getoond, ook nog informatie van een heel andere aard in een fiche kan worden meegegeven. Waar we in dit voorbeeld voornamelijk de aandacht op willen vestigen is het feit dat een definitie helemaal bovenaan in de termfiche van de taal wordt geplaatst. Onder de definitie worden vervolgens de verschillende termen geplaatst die als synoniemen van elkaar worden beschouwd. In dit voorbeeld worden twee termen getoond. De eerste term ‘Verdrag inzake biologische diversiteit’ kent de maximale betrouwbaarheidsscore van 4 (zeer betrouwbaar), een waarde die manueel werd ingevoerd door een vertaler of terminoloog. Het synoniem ‘Biodiversiteitsverdrag’ werd een score van 3 toegekend (betrouwbaar).

De opbouw van de IATE termfiche weerspiegelt een essentieel uitgangspunt in de terminografie, nl. het feit dat het terminografisch onderzoek gericht is op het beschrijven van begripseenheden waaraan vervolgens één (of in beperkte mate ook meerdere) termen gekoppeld zijn. Op het niveau van de termfiche wil dit zeggen dat deze wordt gekenmerkt door een conceptgerichte structuur.

Uitgaande van de handleiding die EU-vertalers of -terminologen dienen te volgen bij het opstellen van termfiches, kunnen we bovendien stellen dat er vooral vanuit een normatief oogpunt naar de conceptgerichte termfiche gekeken wordt. Zo wordt er immers gesteld dat elke fiche slechts één concept mag behandelen en dat alle informatie die over dat concept verzameld werd op slechts één fiche mag terechtkomen (*Translation Section of the ICTI* 2008, 6). Dat dit laatste niet overeenstemt met de realiteit, blijkt uit het feit dat we in IATE soms heel veel verschillende termfiches kunnen vinden voor een zelfde begripseenheid. Dit valt grotendeels te verklaren door het feit dat de databank het resultaat is van verschillende terminologische databanken die werden samengebracht (zie eerder) waardoor er zich veel overlappende termfiches (zgn. duplicaten) in de databank bevinden.

Wanneer we even terugkijken naar het voorbeeld in figuur 1 valt het op dat het idee van een duidelijk afgebakend concept visueel nog eens versterkt wordt door de kader die rond de terminologische informatie werd getrokken. Symbolisch wordt hier ook mee aangegeven dat gebruikers alle informatie over het concept binnen de getekende kader kunnen vinden. Het is duidelijk dat de specifieke structuur van een termfiche de EU-vertaler en -terminoloog voor een aantal uitdagingen stelt waar geen pasklare oplossing voor lijkt te bestaan.

Een van die uitdagingen of problemen is de representatie van een term die verwijst naar een begripseenheid met verschillende betekenisnuances of mo-

gelijke interpretaties. Het voorbeeld dat hiervoor eerder was aangehaald was de term ‘moeder’ (zie *Impact op de Europese terminologie*). In figuur 2 zien we hoe deze begripseenheid voor het Nederlands werd gerepresenteerd. In het definitieveld vinden we zowel de definitie uit het Belgisch Burgerlijk Wetboek als de definitie uit het Nederlands Burgerlijk Wetboek.

(Sub)domein	Gezin
Verwant	3537612 , 3537500 , 3537490
Ruimer	3537526
nl	
Definitie	Het kind heeft als moeder de persoon die als zodanig in de akte van geboorte is vermeld. [BE] / Moeder van een kind is de vrouw uit wie het kind is geboren of die het kind heeft geadopteerd [NL]
Definitieref.	art. 312, § 1 BW / art. 1:198 BW wetten.overheid.nl/zo...
Term	moeder
Betrouwbaarheid	4 (Zeer betrouwbaar)
Termreferentie	art. 312, § 1, BW ; art. 1:198 BW wetten.overheid.nl/zo...
Opmerking bij term	Origin of the reference: Legislation BE ; NL
	Creation date (CuriaTerm): 18/01/2010 Modification date (CuriaTerm): 30/03/2010 Validation date (CuriaTerm): 30/03/2010
Datum	05/02/2016

Bron: CJUE

IATE ID: 3537525

Figuur 2: IATE termfiche 3537525 ‘moeder’

Het andere voorbeeld dat werd aangehaald was de begripseenheid die wordt aangeduid met termen als ‘irreguliere migratie’ of ‘illegale migratie’ (zie punt 2). De moeilijkheid in het bepalen van deze begripseenheid is dat de definitie afhankelijk is van het oogpunt van waaruit er naar de ‘grensoverschrijdende migratie’ gekeken wordt. In de Nederlandse fiche werd dan ook een opmerking hierover geplaatst bij de definitie (zie figuur 3).

Definitie	grensoverschrijdende migratie die in strijd is met de wetgeving van het land van herkomst, van doorreis of van bestemming
Definitieref.	Council-NL (terminologie) op basis van definitie in het "Glossaire de la migration" van de IOM, publications.iom.int/... [24.6.2016]
Opmerking	Vanuit het oogpunt van het land van bestemming gaat het om de illegale binnenkomst, het illegale verblijf en de illegale tewerkstelling in het land, hetgeen impliceert dat de migrant niet in het bezit is van de vergunningen of documenten die krachtens de immigratiewetgeving vereist zijn om het betrokken land binnen te komen, aldaar te verblijven en arbeid te verrichten. Vanuit het oogpunt van het land van herkomst bestaat de onregelmatigheid er bijvoorbeeld in dat een persoon een internationale grens overschrijdt zonder geldig paspoort of reisdocument, of niet voldoet aan de administratieve vereisten om het land te verlaten.

Figuur 3: IATE termfiche 931597 (Nederlands)

Dezelfde opmerking treffen we aan in de Poolse variant van de termfiche (zie figuur 4), dit keer echter in het definitieveld zelf (en niet als opmerking). Voorts wordt er in de definitie gesteld dat er eigenlijk geen algemeen aanvaarde definitie van de begripseenheid bestaat.

Definitie	Nie ma jasnej, powszechnie akceptowanej definicji. Z punktu widzenia krajów przeznaczenia jest to nielegalny wjazd, pobyt lub praca w tym państwie, co oznacza, że migrant nie ma niezbędnych zezwoleń lub dokumentów, wymaganych na mocy przepisów imigracyjnych na wjazd, pobyt lub pracę w danym kraju. Z punktu widzenia kraju pochodzenia, nielegalność jest zauważana w przypadkach, gdy osoby przedostają się przez granicę państwa bez ważnego paszportu lub dokumentu podróży, bądź nie spełniają wymogów administracyjnych do opuszczenia kraju.
Definiertref.	PODRĘCZNIK Międzynarodowej Organizacji do Spraw Migracji (IOM) „Bezpośrednia pomoc ofiarom handlu ludźmi” www.iom.pl/sites/default/files/2016-01/2016-01-22-1-2016.pdf [22.1.2016]

Figuur 4: IATE termfiche 931597 (Pools)

In de structurele opbouw van de IATE terminologische databank (en termfiches in het bijzonder) werden voorzieningen getroffen om enerzijds terminologische varianten binnen een zelfde taal (nl. intralinguale varianten) en mogelijke equivalenten in de andere taal of talen (nl. interlinguale varianten) op te nemen en te beschrijven. Omwille van de conceptgerichte structuur van de databank, zijn de intra- en interlinguale varianten beperkt tot termen die verwijzen naar dezelfde begripseenheid. Uit een studie van EU bronteksten en vertalingen blijkt echter dat vertalers soms afwijken van dit principe (zie volgende paragraaf).

4. HOE DE TERM WORDT VERTAALD

Dat in EU-teksten doorgaans een grotere variatie aan mogelijke vertaalopties gevonden kan worden dan in IATE, blijkt uit een kwantitatieve studie waarin voor een specifieke set van begripseenheden het aantal gevonden termen in Engelstalige, Franstalige en Nederlandstalige Europese teksten werd vergeleken met de termen die voor deze drie talen werden opgenomen in IATE termfiches. Wegens plaatsgebrek kan er in deze bijdrage niet worden ingegaan op de details van het onderzoek. Voor een uitvoerige beschrijving van de onderzoeksopzet, de omvang van het onderzoeksmateriaal (nl. de termfiches en het corpus) of de gevolgde methodiek, verwijzen we daarom naar Kerremans (2014).

Als voorbeeld voor de kwantitatieve bevinding in deze studie bespreken we de Franstalige equivalenten die we in IATE vinden voor de Engelse term

‘biodiversity loss’ (biodiversiteitsverlies). Hiervoor worden in IATE twee mogelijke vertaalopties getoond die enkel vormelijk van elkaar verschillen: ‘perte de la diversité biologique’ (op termfiche 1174843) en ‘perte de diversité biologique’ (op termfiche 857686). Een vergelijking met een corpus van EU teksten (Engels-Frans-Nederlands) voor dit specifieke thema toont een grotere verscheidenheid aan termen in de Franstalige teksten. Zo vinden we in het corpus de volgende vertalingen voor de Engelse term ‘biodiversity loss’: ‘perte de biodiversité’, ‘perte de la biodiversité’, ‘perte’, ‘diminution de la biodiversité’, ‘appauvrissement de la biodiversité’, ‘appauvrissement de la diversité biologique’ of ‘déclin de la biodiversité’ (Kerremans 2014, 153).

Een ander voorbeeld is de Engelse term ‘climate change mitigation’. In IATE is er voor deze term slechts één Nederlandstalig equivalent opgenomen, nl. ‘mitigatie van klimaatverandering’ (op termfiche 914842). In het corpus komt het woord ‘mitigatie’ alleen maar voor in de enkelvoudige term ‘klimaatveranderingsmitigatie’. Andere opties die gelden als synoniem van de term waren bijvoorbeeld: ‘matiging van klimaatverandering’, ‘beperking van klimaatverandering’ of (de minder frequente) ‘verzachting van klimaatverandering’. Ook ‘bestrijding van klimaatverandering’ werd in het corpus gevonden, wat conceptueel gezien een ietwat andere dimensie van de begripseenheid benadrukt. De volgende context die hiervoor gevonden werd komt uit het Groenboek van de Europese Commissie over ‘Aanpassing aan klimaatverandering in Europa — mogelijkheden voor EU-actie’ (COM (2007) 354 definitief). We onderlijnen in deze passage de Nederlandse term ‘beleid ter bestrijding van klimaatverandering’:

Als een doeltreffend wereldwijd beleid ter bestrijding van klimaatverandering achterwege blijft, zal de mondiale temperatuurstijging volgens de beste schattingen in het vierde beoordelingsrapport van de Intergouvernementele Werkgroep inzake klimaatverandering (IPCC 4AR, Werkgroep I) 1,8°C tot 4°C bedragen in 2100 in vergelijking met het niveau van 1990 (zie bijlage I). (p. 4)

In de Engelse versie van dit Groenboek (die tevens de brontekst was) vinden we de onderstaande passage. We onderlijnen de Engelse term waar de voorgaande Nederlandse term een vertaling van is:

Without an effective global climate change mitigation policy, best estimates for global warming in the 4th Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC 4AR, Working Group I) range from 1.8°C to 4°C compared by 2100 to 1990 levels (see Annex 1). (p. 4)

De voorgaande voorbeelden tonen aan dat EU vertalers voor de vertaling van een term soms op zoek gaan naar een optie buiten het kader van de termfiche waarop één of meerdere terminologische equivalenten in de doeltaal worden getoond.

In de vertaling van een term wordt soms geopteerd voor een term in de doeltaal die verwijst naar een begripseenheid die conceptueel gerelateerd is aan de begripseenheid waar met de term in de brontaal naar verwezen wordt. We illustreren dit aan de hand van het volgende voorbeeld. Voor de Engelse term *biological control agent* vinden we in het Nederlands de volgende equivalenten in IATE: nl. *biopesticide* en *biologisch bestrijdingsmiddel* (op termfiche 1073977). Uit een vergelijking van de Engelse en Nederlandse tekstfragmenten uit een officiële mededeling van de Europese Commissie (met referentie ‘COM (2008) 789’) kunnen we echter vaststellen dat de Engelse term (die verwijst naar een object) in de Nederlandse versie werd vertaald als *biologische bestrijding* (wat slaat op een proces). In de Engelse versie staat het volgende:

Non-native species may be imported because they grow faster (e.g. increased economic returns on forestry trees, soil erosion protection), satisfy demand for exotic products (fur trade), feed on and suppress other species (biological control agents), or simply because people like them (pets, garden plants).

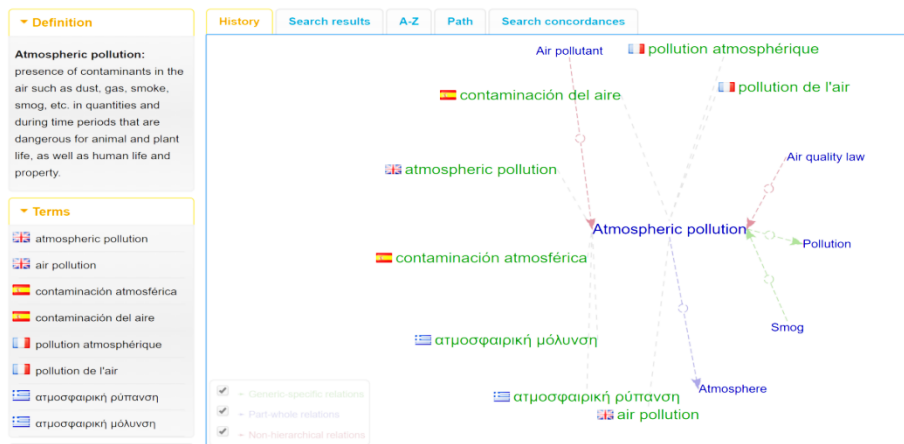
De term ‘biologische bestrijding’ vinden we in de Nederlandse vertaling:

Uitheemse soorten worden geïmporteerd omdat zij sneller groeien (hogere opbrengst in de bosbouw, bescherming tegen bodemerrosie), voorzien in een vraag naar exotische producten (bonthandel), zich voeden met andere soorten of deze in toom houden (biologische bestrijding) of gewoon omdat mensen ze leuk vinden (huisdieren en tuinplanten).

5. VAN MEERTALIGE TERMFICHE NAAR MEERTALIGE TERMENWOLK

Dat er voor vertalingen van termen door vertalers soms naar opties gezocht wordt buiten de grenzen (of afbakening) van de conceptgerichte termfiche, doet ons nadenken over de vraag of terminologische informatie ook op andere manieren gestructureerd kan worden en te verrijken is met termen en hun vertaalopties die rechtstreeks uit (parallele) tekstcorpora gehaald wor-

den. Voorstellen waarin wordt afgestapt van de visualisering van termen en terminologische informatie op conceptgerichte termfiches zijn uitgewerkt in eerdere studies (León Araúz, Reimerink & Faber 2011; Durán Muñoz 2012; Peruzzo 2013; Kerremans 2014). Het *Ecolexicon*, bijvoorbeeld, is een terminologisch project waarin termen en hun vertalingen worden gevisualiseerd in een meertalig netwerk van termen, een zogenaamde termenwolk (León Araúz, Reimerink & Faber 2011). Deze terminologische databank met termen over het milieu is online vrij raadpleegbaar (<http://ecolexicon.ugr.es/en/index.htm>).

Figuur 5: Schermweergave van het Ecolexicon

In figuur 5 tonen we een voorbeeld van de informatie die een gebruiker krijgt te zien wanneer gezocht wordt op de term 'air pollution'. Naast een beschrijving of definitie die links bovenaan gegeven wordt van de begripseenheid en de termen (in het Engels, Spaans, Frans en Nieuwgrieks), zien we een netwerkvisualisering waarin de begripseenheid ATMOSPHERIC POLLUTION (hier centraal voorgesteld) wordt gekoppeld aan gerelateerde begripseenheden zoals AIR POLLUTANT, AIR QUALITY LAW of SMOG.

Interessant aan netwerkvisualiseringen zoals in het voorbeeld van figuur 5 is dat ze het mogelijk maken om termen en equivalenten op een meer dynamische manier voor te stellen. In de EcoLexicon databank worden termen immers gekoppeld aan specifieke gebruikscontexten (bijv. termen die in een specifiek domein van milieu worden gebruikt). Dit heeft als belangrijk voordeel dat gebruikers zoekfilters kunnen instellen waardoor enkel termen worden getoond in het netwerk die aan de opgegeven zoekcriteria beantwoorden.

Momenteel zijn deze zoekfilters echter nog vrij beperkt en niet gekoppeld aan de tekstcorpora waaruit de termen (in de verschillende talen) werden geëxtraheerd. Een verbetering van het EcoLexicon ontwerp zou er met andere woorden in kunnen bestaan om termen en mogelijke vertaalopties die rechtstreeks uit teksten werden gehaald (hetzij manueel of semi-automatisch) te linken aan meer uitgebreide contextuele parameters (zoals tekstgenre of tekstbron). Een vertaler die bijvoorbeeld wil achterhalen op welke manier de Engelse term ‘biological control agent’ (zie voorbeeld in de vorige paragraaf) vertaald kan worden (of effectief vertaald werd in voorgaande teksten), krijgt zo de verschillende vertaalopties te zien in een netwerkvisualisering, inclusief een vertaaloptie zoals ‘biologische bestrijding’, die zich niet op de ‘klassieke’ conceptgerichte termfiche zou bevinden.

CONCLUSIE

Een van de uitgangspunten in deze bijdrage is dat de wijze waarop termen vertaald worden in teksten soms afwijkt van de mogelijke vertaalopties die vertalers kunnen vinden op de fiche waarop de term in de brontaal vermeld staat. Bovendien treffen we in teksten doorgaans meer terminologische varianten aan voor een specifieke begripseenheid dan de opties die we hiervoor kunnen vinden in een terminologische databank (Kerremans 2014). Een verklaring waarom dit in het geval van een vergelijking tussen IATE termfiches en EU bron- en doeltteksten niet anders is, heeft eerst en vooral te maken met het feit dat de normatieve visie ten aanzien van terminologie (en variatie) een grote invloed heeft op de manier waarop de databank is opgevat.

Dat vertalers in teksten doorgaans meer vertaalopties aantreffen voor termen dan de equivalenten die worden getoond op een termfiche, kunnen we verklaren vanuit een centrale stelling die in descriptieve onderzoeksbependingen in de Terminologie wordt geponoerd (zie sectie 2), nl. de stelling dat termen meer zijn dan een (uniek) label voor een concept. Het gebruik ervan is afhankelijk van contextuele factoren in de bron- of doeltaal (bijv. de communicatieve doelstelling van de tekst, het specifieke tekstgenre, de linguïstische context waarin de term voorkomt, enz.) waardoor de voorkeur voor een specifieke term of variant veranderlijk is.

Dat er in IATE minder vertaalopties worden weergegeven dan in tekstcorpora en bovendien dat de vertaalopties in IATE beperkt zijn tot een weergave van terminologische equivalenten die op dezelfde (conceptgerichte)

termfiche worden opgenomen, doet ons nadenken over manieren om terminologische databanken anders te structureren en te verrijken met termen en hun vertaalopties die gehaald werden uit tekstcorpora. Studies naar nieuwe manieren om terminologische data te visualiseren zoals het EcoLexicon project vormen een interessante aanzet tot verder onderzoek en reflectie. Hierbij dient vooral de vraag te worden gesteld hoe corpusgebaseerde technieken aangewend kunnen worden om termen en hun vertaalopties te visualiseren in netwerken, hierbij rekening houdend met de contextuele kenmerken van de teksten waaruit de termen en vertaalopties werden gehaald.

REFERENTIES

- Ball, Sylvia. 2003. 'Joined-up Terminology — the IATE System Enters Production.' In *Verslag van het ASLIB congres, Londen*. Toegankelijk op <http://www.mt-archive.info/Aslib-2003-Ball.pdf> [download 18 maart 2018]
- Biel, Łucja. 2006. 'Incongruity of Company Law Terms Categorization of Polish Business Entities and Their English Equivalents.' *Translation Journal* 10 (4). Toegankelijk op <http://www accurapid.com/journal/38legal.htm> [download 18 maart 2018]
- Cabré, Maria Teresa, & Rosa Estopá. 2003. 'On the Units of Specialised Meaning Used in Professional Communication.' *Journal of the International Institute for Terminology Research* 14: 15–27.
- Directorate-General for Translation. 2009. *Programme for Quality Management in Translation: 22 Quality Actions*. Toegankelijk op http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/quality_management_translation_en.pdf [18 maart 2018].
- Durán Muñoz, Isabel. 2012. 'Meeting Translators' Needs: Translation-Oriented Terminological Management and Applications.' *JoSTrans* (18): 77–92.
- Europese Unie. 2015. *Gemeenschappelijke Praktische Handleiding van Het Europees Parlement, de Raad En de Commissie Ten Behoeve van Eenieder Die Bij de Opstelling van Wetgevingsteksten van de Europese Unie Is Betrokken*. Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie.
- Faber, Pamela (ed.). 2012. *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*. Berlin & Boston: Walter de Gruyter.
- Kerremans, Koen. 2014. *Terminological Variation in Multilingual Europe. The Case of English Environmental Terminology Translated into Dutch and French*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- León Araúz, Pilar, Arianne Reimerink & Pamela Faber. 2011. 'Environmental Knowledge in EcoLexicon.' *Proceedings of the Computational Linguistics-Applications Conference*. 9–16. Toegankelijk op <http://lexicon.ugr.es/pdf/leonetal2011b.pdf> [download 18 maart 2018]
- Peruzzo, Katia. 2013. *Terminological Equivalence and Variation in the EU Multi-Level Jurisdiction: A Case Study on Victims of Crime*. Trieste: University of Trieste.
- Sager, Juan C. 1998. 'In Search of a Foundation: Towards a Theory of the Term.' *Terminology* 5 (1): 41–57.
- Temmerman, Rita. 2000. *Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive-Approach*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Temmerman, Rita, & Marc Van Campenhoudt (ed.). 2011. *The Dynamics of Terms in Specialized Communication: An Interdisciplinary Perspective*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Translation Section of the ICTI. 2008. *Best Practice for Terminologists*. Intern document.
- Williamson, D.F., & J.L. Dewost. 1997. *Legislative Drafting — A Commission Manual*. Toegankelijk op http://ec.europa.eu/governance/better_regulation/documents/legis_draft_comm_en.pdf [download 18 maart 2018].
- Wright, Sue Ellen. 1995. *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. ASTM International.

JAK TŁUMACZY SIĘ DANY TERMIN
— OPCJE TŁUMACZENIA SPOZA GLOSARIUSZA

Streszczenie

Tłumacze tekstów specjalistycznych korzystają często z wielojęzycznych baz terminologicznych w celu znalezienia właściwego odpowiednika tłumaczonych terminów. Takie bazy danych składają się z haseł terminologicznych. Każde hasło terminologiczne składa się z kolei z terminów (w różnych językach), które odnoszą się do tego samego konceptu. Przykłady zaczerpnięte ze studium porównawczego terminów i ich tłumaczenia w europejskich tekstach źródłowych i docelowych oraz z europejskiej bazy terminologicznej „IATE” („InterActive Terminology for Europe”) wykazały, że tłumacze w niektórych przypadkach wybierają ekwiwalenty, które nie pojawiają się w ogóle w hasłach terminologicznych. Na podstawie powyższych obserwacji, jak również w oparciu o kontrastywne badania korpusowe została sformułowana propozycja zmian, które w przyszłości mogłyby ulepszyć funkcjonowanie terminologicznych baz danych dla tłumaczy.

Przełożyła Beata Popławska

Słowa kluczowe: badanie korpusowe; baza IATE; glosariusz; terminologia; warianty terminologiczne.

HOW TO TRANSLATE THE TERM:
TRANSLATION OPTIONS OUTSIDE THE FRAMEWORK
OF THE TERM RECORD

Summary

Translators of specialised texts often consult multilingual terminology databases to find suitable equivalents for terms that they need to translate. Such databases are comprised of concept-oriented terminological records. Each terminological record consists of terms (in several languages) that refer to the same concept. We will illustrate on the basis of examples taken from a comparative study of terms and their translations in European source and target texts and in the European terminology database ‘IATE’ that translators sometimes propose translations that do not appear on concept-oriented terminological records. Starting from this observation, we will reflect on how future terminology databases for translators could be structured and enriched with results from contrastive corpus-based research.

Key words: corpus research; IATE; term fiche; terminology; terminological variation.